

Položaj osetljivih grupa u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

PREGLED STANJA: OSOBE KOJE ŽIVE SA HIV
24.12.2021.

Položaj osetljivih grupa iz aspekta ispunjavanja obaveza u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

Evropske integracije predstavljaju strateški cilj Vlade Republike Srbije. Proces usvajanja neophodnih zakonskih regulativa i jačanje administrativnih kapaciteta kontinuirano teče od početka pristupnih pregovora 2014. godine. Međutim, radi unapređenja procesa pristupanja Evropska unija (EU) je 5. februara 2020. godine usvojila novu metodologiju pristupanja pod nazivom „Unapređenje procesa pristupanja – kredibilna perspektiva EU za Zapadni Balkan”.¹ Evropska komisija je 9. marta 2021. godine usvojila dokument kojim se nova metodologija primenjuje i na Srbiju i Crnu Goru.² Ova metodologija izmenila je način praćenja uspešnosti Srbije u procesu pristupanja EU tako da se radi dinamičnijeg procesa i ubrzanja reformi koje kandidati treba da sprovedu, pregovaračka poglavlja organizuju po tematskim klasterima. Pregovori će se otvarati u svim poglavljima iz klastera odjednom, nakon što se ispune merila za otvaranje poglavlja. Pregovaračka poglavlja su podeljena u 6 klastera: 1. Osnove; 2. Unutrašnje tržište; 3. Konkurentnost i inkluzivni rast; 4. Zeleni dogovor i održiva povezanost; 5. Resursi, poljoprivreda i kohezija; 6. Spoljni odnosi.

Osetljive grupe svoje mesto imaju prevashodno u okviru prvog (poglavljje 23 Pravosuđe i osnovna prava) i trećeg klastera (poglavljje 19 Socijalna politika i zapošljavanje), a prožimaju se i kroz ostale klastere na svojevrsan način. Ovakva metodologija donela je izvesne promene i unutar institucionalnog sistema Republike Srbije te je u maju 2021. godine usvojena Odluka o formiranju Koordinacije za vođenje pregovora o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji i Tima za podršku pregovorima.³ Na taj način se nastojalo uskladiti sa novom metodologijom praćenja uspeha u pristupanju Srbije Evropskoj uniji ali i pored izvesnih aktivnosti 2020. godine Srbija nije otvorila nijedno poglavljje, a ni očekivani treći klaster tokom prve polovine 2021. godine. 2020. godina u pogledu evropskih integracija ostaće upamćena kao godina izmene postojećih okvira i prioriteta EU ali i po COVID 19 epidemiji koja je između ostalog negativno uticala na dinamiku procesa evropskih integracija Srbije. Ipak, pomaci postoje. Vlada Republike Srbije usvojila je Pregovaračku poziciju i Akcioni plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje i revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava.

Sa druge strane primetno je kašnjenje u sprovođenju aktivnosti koje su

predviđene ovim planovima koje su važne za unapređenje položaja osetljivih grupa. Aktivnosti se, pre svega, odnose na poboljšanje strateškog i zakonodavnog okvira i drugih javnih politika od značaja za unapređenje položaja osetljivih grupa. Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike je okončan, a izrada sličnog dokumenta nije predviđena, što je značajno imajući u vidu da ne postoji sveobuhvatni dokument koji uvezuje politike zapošljavanja, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite i sl. Dodatno, sprovođenje strukturnih reformi u oblasti socijalne zaštite i inkluzije definisanih Programom ekonomskih reformi već nekoliko godina ocenjeno kao ograničeno (*limited*), nedovoljno (*insufficient*) ili delimično (*partial*) implementirano od strane Evropske komisije.⁴

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije pokrenuo je inicijativu za izradu analitičkog osvrta na položaj osetljivih grupa u kontekstu pristupanja EU sa sledećim ciljem:

- da se poveća vidljivost izazova sa kojima se suočavaju ranjive društvene grupe u Republici Srbiji;
- da se informišu zainteresovane strane o trenutnim procesima u razvoju strateškog i zakonskog okvira u oblasti socijalnog uključivanja;
- da se podstakne dijalog i saradnja na ispunjavanju obaveza u procesu pristupanja Srbije EU u oblasti socijalnog uključivanja.

Serijski informativno-analitički pregledi o stanju položaja ranjivih grupa u kontekstu ispunjavanja obaveza u procesu evropskih integracija namenjena je širokom krugu

zainteresovanih strana: donosiocima odluka, državnoj administraciji i zaposlenima u jedinicama lokalne samouprave, razvojnim partnerima, organizacijama civilnog društva, akademskoj zajednici, novinarima/kama i drugim akterima.

Pregled stanja obuhvata sledeće osetljive grupe: osobe sa invaliditetom, LGBTI, žene, deca, stariji, mladi, Romi i Romkinje, nacionalne manjine, izbeglice i interno raseljena lica i osobe koje žive sa virusom humane imunodeficijencije (Morbus HIV). Ova analiza tiče se položaja osoba koje žive sa HIV u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji.

Položaj osoba koje žive sa HIV u Evropskoj uniji

Evropska unija je prvi dokument javne politike usmeren ka HIV infekciji usvojila 2005. godine – Saopštenje Komisije o suzbijanju HIV/AIDS u EU i susjednim zemljama (*Commission communication on combating HIV/AIDS in the European Union and neighboring countries*).⁵ Na bazi ovog dokumenta izrađen je Akcioni plan EU za period 2006–2009. Kako je pitanje HIV infekcije ostalo važno pitanje za javno zdravlje, sačinjeno je i drugo Saopštenje Komisije⁶ (2009. godine) i Akcioni plan za period od 2009. do 2016. godine.

Godine 2018, pred 22. Međunarodnu konferenciju o AIDS, Evropska komisija (EK) objavila je Radni dokument (*Staff working document*)⁷ u kojem su sadržani trenutno stanje, instrumenti javnih politika i primeri dobre prakse iz zemalja EU. U okviru dokumenta predstavljena je podrška EU državama članicama koja se odvija u nekoliko oblasti: javno zdravlje, istraživanje, politika lekova, razvojna saradnja, politika

pristupanja i politika susedstva, evropski strukturni fondovi, itd. EU iz svojih strukturnih fondova finansira dobre prakse u vezi sa ranom dijagnozom, podsticanjem testiranja, boljim doseganjem do ranjivih grupa, integrisanom brigom za sve bolesti, brзом dostupnošću nege, lečenjem kao prevencijom, promocijom zdravlja i podrškom mrežama i organizacijama civilnog društva.⁸

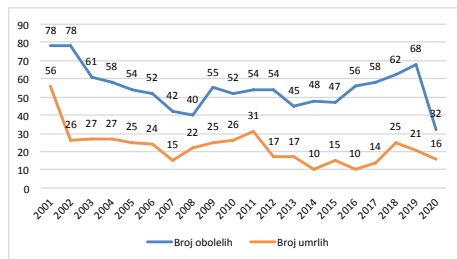
U 2019. godini, bilo je 24.801 novo-inficirana osoba HIV virusom u 30 zemalja EU/EEA, sa stopom od 5,4 na 100.000. Zemlje sa najvišim stopama bile su Malta (16,2 na 100.000; 80 slučajeva), Letonija (15,4 na 100.000; 295) i Estonija (13,4 na 100.000; 178), a najniže su prijavile Slovačka (1,9 na 100.000; 101 slučaj) i Slovenija (1,6 na 100.000; 34).⁹

Stopa inficiranja HIV bila je veća kod muškaraca (7,5 na 100.000 stanovnika) nego kod žena (2,4 na 100.000 stanovnika). Ukupan odnos novo-inficiranih muškaraca i žena bio je 3,1:1. Ovaj odnos bio je najveći u Hrvatskoj (19,4:1) i Mađarskoj (13,0:1). Preovlađujući način prenošenja u zemljama EU/EEA bio je seksualni odnos muškarca sa muškarcem (39%) i nezaštićeni heteroseksualni odnos (33%).¹⁰

Položaj osoba koje žive sa HIV u Republici Srbiji

U Republici Srbiji u periodu od 1985. godine, kada su registrovani prvi slučajevi, zaključno sa 31. decembrom 2020. godine prijavljeno je 2.068 osoba obolelih od Morbus HIV (AIDS, SIDA) od kojih je 1.172 osobe (57%) umrlo od ove bolesti. Tokom 2020. godine registrovane su 32 novoobolele osobe (stopa incidencije 0,46 na 100.000 stanovnika), dok je 16 osoba umrlo od Morbus HIV (stopa mortaliteta 0,23 na 100.000 stanovnika).¹¹

Grafikon 1. Broj obolelih i umrlih od HIV, 2001–2020. godine

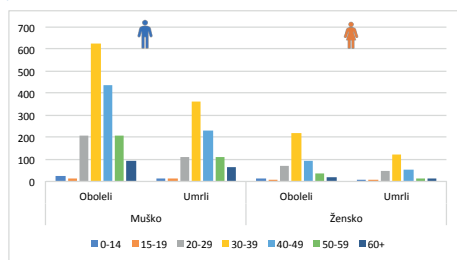

Izvor: Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut"

Polna struktura obolelih od AIDS pokazuje da je muškaraca 3,5 puta više u odnosu na žene (1.608 : 460), pri čemu je u 2020. godini odnos polova bio 3,5:1 u korist muškaraca. Sličan odnos polova se registruje i među svim osobama umrlima od AIDS 3,4:1 (907 : 265), odnosno u 2020. godini odnos polova među umrlima je bio 3:1 u korist muškaraca.¹²

Posmatrano prema starosti, najviše obolelih (845), ali i umrlih (486) pripadalo je starosnoj kategoriji 30–39 godina, sledi kategorija lica starosti 40–49 sa 530 obolelih i 288 umrlih.¹³

Grafikon 2. Oboleli i umrli od HIV, prema polu i starosti, 1985–2020. godine

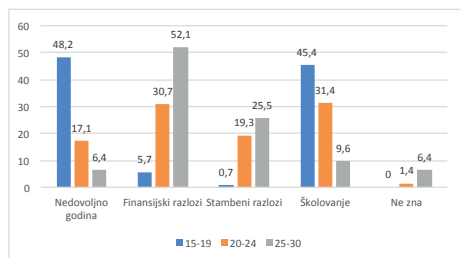

Izvor: Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut"

U periodu 1985–2020. godine vodeći način prenošenja HIV infekcije među

svim registrovanim osobama obolelim od AIDS je bio nezaštićeni seksualni odnos (48,1%), od toga homoseksualni odnos (28%) i heteroseksualni odnos (20,1%) a sledi upotreba zajedničkog pribora za injektiranje kao najverovatniji put prenosa HIV infekcije među injektirajućim korisnicima droga - 32%.¹⁴

Grafikon 3. Oboleli od HIV prema načinu transmisije, 1985–2020. godine

Izvor: Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut"

Socio-ekonomski položaj osoba koje žive sa HIV u Republici Srbiji

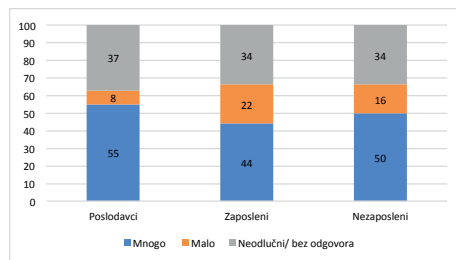
U okviru ovog poglavlja bavimo se socio-ekonomskim položajem osoba koje žive sa HIV (*People Living with HIV – PLHIV*) u Republici Srbiji kroz sagledavanje njihovog položaja na tržištu rada, u zdravstvenom sistemu, kao i pojave diskriminacije prema osobama koje žive sa HIV.

Tržište rada

Premda i Zakon o radu¹⁵ i Zakon o zabrani diskriminacije¹⁶ izričito zabranjuju neposrednu i posrednu diskriminaciju lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na zdravstveno stanje, istraživanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji na tržištu rada, ukazuje na permanentno prisustvo diskriminacije prema PLHIV na tržištu rada.

Svi učesnici u istraživanju (poslodavci, zaposleni i nezaposleni) složili su se da su PLHIV među najugroženijima na tržištu rada.¹⁷ Čak 55% poslodavaca, 40% zaposlenih i 50% nezaposlenih smatraju da osobe koje žive sa HIV imaju nepravedan položaj na tržištu rada. Zanimljivo je da je percepcija diskriminacije PLHIV na tržištu rada izraženija kod poslodavaca nego kod zaposlenih i nezaposlenih ispitanika.

Grafikon 4. Percepcija diskriminacije PLHIV, u %, 2019. godine

Izvor: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Zdravlje i zdravstvena zaštita

Za osobe koje žive sa HIV, njihovo blagostanje i kvalitetan život, najvažniji je pristup zdravstvenoj zaštiti. Godina 2020. u tom smislu bila je posebno izazovna, imajući u vidu epidemiju COVID 19 i izazove koje je stavila pred zdravstvene sisteme svuda u svetu, pa tako i u Republici Srbiji.

Osobama koje žive sa HIV nije omogućen kontinuiran pristup lekarima, testovima i tretmanu za HIV tokom trajanja epidemije COVID 19, s obzirom na kašnjenje u odgovoru na epidemiju, kao i orijentisanost celokupnog zdravstvenog sistema na odgovor na epidemiju COVID 19. Mobilni timovi u okviru zdravstvenog sistema nastavili su sa radom, ali PLHIV nije bio omogućen redovan pristup

lekarima i testiranju, kao ni kontrolnom testiranju koje je nakon prvog testiranja bilo potrebno kako bi osobe koje žive sa HIV imale uvid u efikasnost terapije. Dodatno, primetan je i nedostatak medicinske, odnosno farmakološke terapije, pre svega leka Aluvia za decu koja žive sa HIV, iz razloga što se ta terapija koristi u odgovoru na COVID 19, dok je u pojedinim krivično-popravnim zavodima takođe bila nedovoljna količina terapije za osobe koje žive sa HIV.¹⁸

Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, takođe, ističe da je praksa Poverenika tokom 2020. godine pokazala da je stanovništvo, a posebno određene njegove grupe, među kojima se posebno ističu PLHIV, bilo u dodatnom riziku od ranjivosti zbog uvedenih mera tokom vanrednog stanja i otežanog pristupa zdravstvenoj zaštiti ukoliko se ne radi o bolesnima zaraženim COVID 19.¹⁹

Zaštitnik građana, takođe je 2020. godine pratio postupanja nadležnih državnih organa, prvenstveno Ministarstva zdravlja i Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, u vezi sa preventivnim merama koje bi osobama u pojačanom riziku od inficiranja omogućile dostupnost svim osobama kojima je neophodna profilaksa antivirusnih lekova, u cilju smanjenja rizika od infekcije HIV nakon izloženosti, a što je uostalom predviđeno i Strategijom za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji, 2018–2025. godine.²⁰

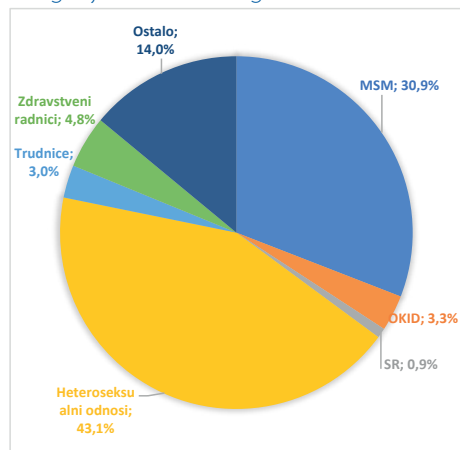
U cilju praćenja uspešnosti implementacije Strategije za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji u periodu 2018–2025. godine²¹, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ priprema godišnje Izveštaje o realizovanim aktivnostima u okviru odgovora na HIV

epidemiju u Republici Srbiji. Institut izveštava o aktivnostima preduzetim na prevenciji HIV u saradnji sa organizacijama civilnog društva.

Prema najnovijem izveštaju, 2019. godine, dobrovoljnim i poverljivim savetovanjem i testiranjem bilo je obuhvaćeno 8.869 osoba, što je za 15,4% više nego 2018. godine. Među njima 125 osoba (1,4%) imalo je preliminarno reaktivan rezultat testa na HIV virus. U odnosu na transmisiivnu kategoriju, najviše je savetovanih i testiranih osoba sa prijavljenim rizičnim heteroseksualnim odnosima, a zatim slede muškarcima koji imaju seksualne odnose sa muškarcima, a najmanje savetovanih i testiranih je u kategoriji dece/mladih smeštenih u ustanovama socijalne zaštite. Pri tome, najviše preliminarno reaktivnih rezultata bilo je među muškarcima koji imaju seksualne odnose sa muškarcima (MSM) – 82 (65,6% od svih osoba sa preliminarno reaktivnim rezultatom testa), a zatim među osobama sa heteroseksualnim odnosima – 27 (21,6%). Među osobama koje injektiraju drogu (OKID) zabeležene su četiri osobe sa preliminarno reaktivnim rezultatom testa na HIV, a među osobama na izdržavanju krivičnih sankcija dve, dok među seks radnicima/ama (SR) nije zabeležena nijedna osoba.²²

Posmatrano prema polu više je savetovano i testirano osoba muškog pola, te je odnos polova bio 2:1 u korist muškaraca. Najviše savetovanih i testiranih osoba bilo je u starosnoj grupi 20–29 godina (44,2%), a najmanje u grupi klijenata dobi preko 50 godina (7,4%).²³

Grafikon 5. Savetovani i testirani prema kategoriji rizika, 2019. godine

Izvor: Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut"

Usluge socijalne zaštite u zajednici

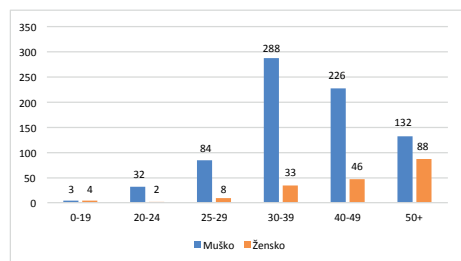
Pored dobrovoljnog i poverljivog savetovanja i testiranja, realizuju se i programi prevencije HIV infekcije putem terenskih aktivnosti (outreach) i u drop-in centrima od strane Instituta za javno zdravlje Srbije. Ovi programi realizuju se posebno među gej, biseksualnim i drugim muškarcima koji imaju seks sa muškarcima (MSM); među seks radnicima/ama i među osobama koje injektiraju drogu (OKID). Programe za MSM realizuju udruženja, poput Asocijacije Duga iz Šapca i Omladine JAZAS iz Novog Sada. Tokom 2019. godine, kroz aktivnosti ova dva udruženja ukupno je dosegno 2054 različitih MSM osoba (najviše iz starosne kategorije 30-39 godina). Programe savetovanja i prevencije sa SR sprovodi udruženje „Prevent“ iz Novog Sada, koje je tokom 2019. godine doseglo do 101 SR (sve su bile žene i takođe preovlađuje starosna kategorija 30-39 godina). Udruženje Prevent takođe je sprovodilo

preventivne aktivnosti i sa OKID i kroz te aktivnosti doseglo je do 372 osobe koje injektiraju drogu. Među ovim osobama dominiraju muškarci, starosti 30-39 godina.²⁴

Tokom 2019. godine, program podrške osobama koje žive sa HIV je bio jedan od programa podržanih iz projekta Ministarstva zdravlja. Kroz ovaj projekat podržane su aktivnosti parnjačke podrške i praktične pomoći osobama koje žive sa HIV infekcijom, kao i usluga savetovanja o ARV terapiji.²⁵ Projekat je sprovodila Unija organizacija Srbije koje se bave zaštitom osoba koje žive sa HIV/AIDS u Srbiji (USOP). USOP, kao krovna organizacija, je projekat realizovala sa tri udruženja članice USOP: Više od pomoći iz Beograda, AS centar iz Beograda i Crvena linija iz Novog Sada.

Programima brige i podrške 2019. godine bilo je obuhvaćeno ukupno 946 osoba u tri grada: Beograd, Novi Sad i Subotica. Najviše je pružana usluga individualnog parnjačkog savetovanja – jedan na jedan i savetovanja o ARV terapiji, zatim savetovanja koje ne zahteva direktan kontakt sa klijentima – telefonskim putem i putem interneta, kao i usluga praktične pomoći na terenu.²⁶

Grafikon 6. PLHIV dosegnuti programom brige i podrške, po polu i starosti, 2019. godine

Izvor: Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut"

Ministarstvo zdravlja je, na preporuku Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 2020. godine izmenilo Pravilnik o uslovima i načinu postupanja sa posmrtnim ostacima umrlog lica, tako da su osobe koje su preminule od ili sa HIV infekcijom izuzete sa liste lica na čijim posmrtnim ostacima neće biti obavljena higijenska obrada zbog smrti od zarazne bolesti.²⁷

Pojava diskriminacije

Istraživanje koje je sproveo Institut za javno zdravlje 2015. godine pokazuje da zdravstveni radnici i dalje imaju stigmatizujuće stavove prema osobama koje žive sa HIV. Više od petine (21%) zdravstvenih radnika složilo se da je većina ljudi koji imaju HIV kriva za svoju situaciju, 26% nije bilo sigurno ili se složilo sa tvrdnjom da zdravstveni radnik treba da ima pravo da odbije da leči pacijente koji žive sa HIV ili AIDS 68% nije bilo sigurno ili se složilo da poslodavci treba da znaju da li je njihov zaposleni HIV pozitivan, a 15% smatra da poslodavci treba da imaju pravo da otpuste zaposlenog koji je HIV pozitivan. Štaviše, 19% zdravstvenih radnika je izjavilo da ljudi koji su se zarazili HIV virusom transfuzijom imaju više prava

na lečenje od muškaraca koji su dobili HIV zato što su imali seks sa drugim muškarcima.²⁸

Zaštitnik građana je, u okviru svojih zakonom propisanih nadležnosti, tokom 2020. godine pratio i posebnu pažnju posvećivao ostvarivanju prava osoba koje žive sa HIV, kao i pristupu pravnim mehanizmima zaštite u svrhu prevencije ili odgovora na kršenje ljudskih prava povezanih sa HIV.²⁹

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u svom godišnjem Izveštaju takođe konstatuje da je i dalje prisutan značajan stepen stigmatizacije i diskriminacije osoba sa dijagnostifikovanim bolestima koje se prenose seksualnim kontaktom, pre svega osoba koje žive sa HIV/AIDS, što ukazuje na potrebu za kontinuiranom saradnjom sa predstavnicima medija i struke u cilju pravovremenog informisanja i edukacije stanovništva o zaraznim bolestima, posebno mladih, kao i kontinuiran rad na smanjenju stigmatizacije i diskriminacije pojedinih oblika ponašanja prema osobama inficiranim HIV, u različitim društvenim sektorima.³⁰

Zakonodavni i strateški okvir u Republici Srbiji

Zakonodavni okvir

Zakon o zabrani diskriminacije³¹ izričito zabranjuje svaki vid (posredan i neposredan) neoproganog pravljenja razlike ili nejednakog postupanja, odnosno propuštanja (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na, između ostalog, zdravstvenom stanju.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti³² definiše zdravstvenu zaštitu kao organizovanu i sveobuhvatnu delatnost društva, sa ciljem ostvarivanja najvišeg mogućeg nivoa očuvanja i unapređenja zdravlja građana. Pravo na zdravstvenu zaštitu ima svaki građanin Republike Srbije, kao i drugo lice koje ima prebivalište ili boravište u Republici. Društvena briga iskazuje se i obezbeđivanjem zdravstvene zaštite za grupacije stanovništva koje su izložene povećanom riziku od oboljevanja, u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i lečenjem bolesti od većeg socijalno-medicinskog značaja (gde spada i infekcija HIV virusom).³³

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti³⁴ uređuje se zaštita stanovništva od zaraznih bolesti i posebna zdravstvena pitanja, određuju se zarazne bolesti koje ugrožavaju zdravlje stanovništva Republike Srbije i čije sprečavanje i suzbijanje je od opšteg interesa za Republiku Srbiju, sprovođenje epidemiološkog nadzora i mera, način njihovog sprovođenja i obezbeđivanje sredstava za njihovo sprovođenje, vršenje nadzora nad izvršavanjem ovog zakona, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti. U skladu sa članom 5. ovog Zakona infekcija uzrokovana virusom humane imunodeficijencije (HIV) spada u polno prenosive bolesti protiv kojih se primenjuju mere sprečavanja i suzbijanja zaraznih bolesti. Takođe, prema ovom zakonu zdravstvene ustanove dužne su da prijave utvrđene slučajeve prisustva antitela na HIV. Zaštita lekovima (hemioprofilaksa) sprovodi se kod lica koja su izložena zaražavanju od HIV infekcije.

Zdravstvena zaštita ostvaruje se u zdravstvenim ustanovama. Korisnici mogu ostvariti osnovnu zdravstvenu zaštitu u

Domu zdravlja na teritoriji opštine na kojoj ima boravište odnosno prebivalište. Specijalističko-polikliničku zdravstvenu zaštitu i bolničko lečenje, za teritoriju cele Srbije, osobe koje žive sa HIV ostvaruju na Institutu za infektivne i tropske bolesti Kliničkog centra Srbije. Troškovi zdravstvene zaštite za obavezno osigurana lica pokrivaju se iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja, a za lica koja nemaju obavezno zdravstveno osiguranje iz budžeta Republike.³⁵

Zakon o socijalnoj zaštiti³⁶ koji je usvojen 2011. godine je osnovni važeći dokument koji je definisao da se socijalna zaštita ostvaruje pružanjem socijalnih usluga, materijalnom podrškom i drugim aktivnostima koje predupređuju, umanjuju ili otklanjaju zavisnost pojedinaca i porodica od socijalnih službi. Članom 41. definisano je da je korisnik onaj kome je blagostanje, bezbednost i produktivan život u društvu ugrožen rizicima usled starosti, invaliditeta, bolesti, porodičnih i drugih životnih okolnosti. Zakon, dakle ne izdvaja nijednu konkretnu bolest, pa ni HIV/AIDS, te ni osobe koje žive sa HIV nisu izdvojene kao posebno ugrožena grupa. Ljudima koji žive sa HIV infekcijom na raspolaganju stoje sve one usluge socijalne zaštite koje su organizovane u nekoj lokalnoj zajednici.

Usluge iz grupe savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga su najznačajnije za PLHIV. Suočavanje sa saznanjem da osoba ima HIV podrazumeva da je potrebno osobi saopštiti puno novih informacija i pomoći joj da ih prihvati, kao i da napravi nov način organizacije svog života. U praksi se pokazalo da je izuzetno korisno u ulogu pomagača u okviru savetodavnog rada uključiti ljude koji žive sa HIV infekcijom, pre svega zato

što oni pokazuju dobar primer da sa HIV infekcijom osoba može aktivno da živi i da bude uključena u sve društvene tokove (parnjačko savetovanje).³⁷ Usluge HIV savetovališta, pružaju udruženja građana ili asocijacije pacijenata, a kao i za sve ostale savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge u zajednici, borba za finansiranjem i održivošću je konstantna.

Zakon o radu³⁸ definiše prava i obaveze zaposlenih i poslodavaca u vezi sa radom i radnim odnosom. Zaposleni ima pravo na odgovarajuću zaradu, bezbednost i javno zdravlje na radu, zdravstvenu zaštitu, zaštitu ličnog integriteta i druga prava u slučaju bolesti, smanjenja i gubitka radne sposobnosti i starosti, materijalno obezbeđenje za vreme privremene nezaposlenosti, kao i pravo na druge oblike zaštite, u skladu sa zakonom.

Lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, ne može se stavljati u nepovoljniji položaj u odnosu na druge, bez obzira na pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, trudnoću, **zdravstveno stanje**, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo.

Zaposleni je dužan da obavesti poslodavca, pre zaključenja Ugovora o radu, o svom zdravstvenom stanju ili drugim okolnostima koje bitno utiču na obavljanje poslova za koje zasniva radni odnos ili mogu da ugroze život i zdravlje drugih lica.

Strateški okvir

U Republici Srbiji, Strategija za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji za period 2018–2025³⁹ daje okvir za formulisanje ciljeva i sprovođenje mera u oblasti prevencije, zdravstvene zaštite i socijalne podrške osobama koje žive sa HIV.

Akcionim planom za sprovođenje Strategije prevencije i kontrole HIV infekcije i AIDS za period 2018–2021. godine predviđene su mere i aktivnosti u oblasti prevencije, lečenja i podrške osobama koje žive sa HIV, uključujući smanjenje stigme, nasilja i diskriminacije u vezi sa ovim stanjem.⁴⁰

Programi prevencije HIV infekcije definisani Strategijom obuhvataju:

- savetovanje i testiranje na HIV infekciju i druge patogene;
- usluge kombinovane prevencije među gej, biseksualnim i drugim muškarcima koji imaju seks sa muškarcima (MSM), osobama koje injektiraju drogu (OKID), seks radnicima/ama (SR), trans osobama i među osobama na izdržavanju krivičnih sankcija;
- preventivne aktivnosti među mladima.

Posebni preventivni programi su program profilakse antiretrovirusnim lekovima pre i posle ekspozicije, kao i program prevencije vertikalne transmisije. Realizacija programa prevencije vertikalne transmisije se prati kroz epidemiološki nadzor. Pored usluga prevencije, tu su i programi lečenja i podrške osobama koje žive sa HIV.⁴¹

Institut za javno zdravlje Srbije je zadužen za praćenje sprovođenja Strategije i izveštavanje o postavljenim indikatorima. Neki od indikatora, kao što je broj testiranih ljudi među ključnim populacijama, prate se godišnje u okviru redovnih izveštaja o preduzetim aktivnostima na prevenciji HIV, dok će drugi, poput procene prevalence populacija sa povećanim rizikom od HIV, biti dobijeni istraživanjem među ključnim populacijama definisanim u Strategiji (MSM, seksualni radnici, intravenozni korisnici droga i trans osobe) koje je planirano da bude sprovedeno 2021. godine.

Pregled stanja i obaveza u procesu pristupanja EU

Od 2014. godine, Republika Srbija učestvuje u zvaničnim pregovorima o pristupanju EU, pošto je dobila status kandidata 2012. godine. U septembru 2013. godine Vlada je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU i obavezala se da će postepeno usklađivati nacionalno zakonodavstvo sa skupom opštih prava i obaveza koji su obavezujući za sve države članice EU - *acquis communautaire* (acquis).

U okviru pregovora o pristupanju EU na položaj osoba koje žive sa HIV u najvećoj meri utiče obaveze preuzete kroz Poglavlje 28 – Zaštita potrošača i zdravlja. Eksplanatorni i bilateralni skrining za ovo poglavlje održani su 2014. i 2015. godine, tokom 2017. godine izrađen je nacrt Akcionog plana za Poglavlje 28⁴² (AP 28), ali od tada nisu načinjeni dalji koraci u vidu usvajanja AP i njegove implementacije.

U Izveštaju o skriningu stajala je preporuka da je potrebno više pažnje posvetiti efikasnom i održivom finansiranju strategija

za pojedine bolesti, uključujući nacionalnu strategiju za HIV/AIDS i budući akcioni plan i rad na podizanju svesti.⁴³ U godinama nakon skrininga Republika Srbija usvojila je Strategiju za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji za period 2018–2025 i pripadajući AP.

Evropska komisija u Izveštaju o napretku Srbije za 2021. godinu ističe nejednakost u pristupu zdravstvene zaštite i sugerise da je neophodno poboljšati pristup uslugama zdravstvene zaštite osobama sa invaliditetom, osobama koje žive sa virusom HIV, deci i odraslima koji koriste droge, zatvorenima, ženama koje se bave prostitucijom, LGBTI osobama, interno raseljenim licima i Romima.⁴⁴ Istu preporuku EK imala je i u Izveštajima iz prethodnih godina.⁴⁵

U ovogodišnjem izveštaju EK je, pored ostalog, ukazano i da je zakonodavstvo u pogledu zdravstvene zaštite delimično usaglašeno sa pravnim tekovinama EU, te da tek treba obezbediti održivost javnog fonda za zdravstveno osiguranje, da nacionalni plan za ljudske resurse u sektoru zdravstva još nije primenjen, kao i da je broj lekara koji napuštaju zemlju i dalje visok. Centralizovani sistem elektronskih zdravstvenih kartona koji finansira EU i dalje se ne koristi, nije obezbeđeno poštovanje zdravstvenih pokazatelja EU, dok zakonodavstvo u pogledu određivanja cena medicinskih proizvoda tek treba usaglasiti. Kada su u pitanju zarazne bolesti, potrebno je veću pažnju posvetiti delotvornom i održivom finansiranju strategija za određene bolesti (nacionalne strategije za HIV), kao i podizanju svesti, naročito o važnosti vakcinacije dece.⁴⁶

Zaključci i ključne preporuke za unapređenje položaja osoba koje žive sa HIV u Republici Srbiji

U Republici Srbiji položaj osoba koje žive sa HIV i dalje je nepovoljan. Na ovu činjenicu ukazuju izveštaji UN mehanizama za ljudska prava, regionalnih organizacija, nezavisnih institucija i organizacija civilnog društva.⁴⁷ Osobe koje žive sa HIV visoko su stigmatizovane i u okviru sistema zdravstvene zaštite često su diskriminisane i podložne kršenju prava na privatnost. Ranjivost osoba koje žive sa HIV u Republici Srbiji najviše se manifestuje kroz diskriminaciju i stigmatizaciju na radu i u vezi sa radom, kao i prilikom pristupa zdravstvenim ustanovama.⁴⁸

Zakonodavni okvir zabranjuje svaki oblik diskriminacije i u pogledu rada i u pogledu zdravstvene zaštite, ali je neophodno intenzivirati rad na podizanju svesti o položaju PLHIV, te zabrani diskriminacije po osnovu njihovog zdravstvenog stanja. Položaj PLHIV u okviru sistema zdravstvene zaštite dodatno je narušen epidemijom COVID 19, koja je mobilisala veliku većinu kapaciteta sistema zdravstvene zaštite, a PLHIV ostavila bez pristupa redovnim terapijama. U budućem periodu, neophodno je vršiti stalno unapređenje i osnaživanje sistema zdravstvene zaštite za suočavanje sa iznenadnim epidemijama i rizicima po zdravlje stanovništva, kako bi se izbeglo ponavljanje situacije iz 2020. godine da posebno ugroženi pacijenti ne mogu da ostvare svoje pravo na zdravstvenu zaštitu.

Okvir za prevenciju, zdravstvenu zaštitu i socijalnu pomoć pruža Strategija za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji za period 2018–2025. godine. AP za primenu Strategije za

period 2018–2021. godine predviđene su mere i aktivnosti u oblasti prevencije, lečenja i podrške osobama koje žive sa HIV, uključujući smanjenje stigme, nasilja i diskriminacije u vezi sa ovim stanjem.

Programi savetovanja i testiranja sprovode se u institutima za javno zdravlje, kako nacionalnom i pokrajinskom, tako i lokalnim. Socijalnu i savetodavnu podršku uglavnom pružaju udruženja građana ili asocijacije pacijenata, te su održivost i finansiranje ove vrste usluga stalni izazov. Tokom 2019. godine povećao se broj osoba obuhvaćenih uslugom savetovanja i testiranja na HIV, a istovremeno se povećao i udeo pripadnika MSM populacije među osobama koje su savetovane i testirane na HIV. Ovakvi pomaci su omogućeni intenzivnijim radom na sprovođenju dobrovoljnim i poverljivim savetovanjem i testiranjem aktivnosti van zdravstvenih ustanova, što je posebno podržano projektom Ministarstva zdravlja *Podrška aktivnostima udruženja građana u oblasti prevencije i kontrole HIV infekcije*, kofinansiranog sredstvima iz donacije Globalnog fonda za borbu protiv AIDS, tuberkuloze i malarije (GFATM).⁴⁹

U skladu sa preporukama EK neophodno je obezbediti efikasno i održivo finansiranje aktivnosti predviđenih Strategijom za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS u Republici Srbiji za period 2018–2025. godine.

Reference:

1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0057%20%20>
2. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8536-2021-INIT/en/pdf%20>
3. Službeni Glasnik Republike Srbije, br.41/21 i 46/21
4. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7473-2020-INIT/en/pdf%2010>
5. Commission of the European communities, Communication from the commission to the Council and the European parliament on combating HIV/AIDS within the European Union and in the neighboring countries, 2006–2009, Brussels, 2005.
6. Commission of the European communities, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions Combating HIV/AIDS in the European Union and neighboring countries, 2009 –2013, Brussels, 2009.
7. European Commission, Commission Staff Working Document on Combatting HIV/AIDS, viral hepatitis and tuberculosis in the European Union and neighboring countries - State of play, policy instruments and good practices, Brussels, 2018.
8. Više informacija o EU politici prevencije i suzbijanja HIV/AIDS videti na: https://ec.europa.eu/health/security/hiv-aids_hepatitis_tuberculosis_en
9. European Center for Disease Prevention and Control, World Health Organization – Regional Office for Europe, HIV/AIDS Surveillance in Europe, 2020. (2019. Data), ECDPC and WHO, 2020.
10. Ibid.
Institut za javno zdravlje Srbije, Zdravstveno–statistički godišnjak Republike Srbije 2020, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", ISSN 2217–3714 (Online), Beograd, 2020.
11. Baza podataka RZS, Prosečna zarada po starosnim grupama i polu. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/2403040506?languageCode=sr-Latn>
12. Ibid.
13. Ibid.
14. Ibid.
15. Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje
16. Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 52/2021
17. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Diskriminacija na tržištu rada, Beograd, 2019.
Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU), Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku – Uzroci, ishodi i preporuke, Kancelarija za ljudska prava UN (OHCHR) i SIPRU, Beograd, 2020., strana 72
18. Nacionalna strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine, Službeni glasnik RS, broj 18/2021 i 36/2021
19. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Beograd, 2021.
20. Zaštitnik građana, Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2020. godinu, Beograd, 2021.
21. Službeni glasnik RS, broj 61/2018
22. Baroš, S., Izveštaj o realizovanim aktivnostima u okviru odgovora na HIV epidemiju u Republici Srbiji tokom 2019. godine sa uporednom analizom za period 2015–2019. godine, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Beograd, 2020.
23. Ibid.
24. Ibid.
25. Antiretrovirusna terapija ili antiretroviralna terapija (ART ili ARV terapija) je upotreba lekova protiv HIV za lečenje HIV infekcije. Lica na ARV terapiji uzimaju kombinaciju lekova za HIV svakog dana. Više o ARV terapiji možete videti na: http://www.crvenalinja.org/hiv_terapija.html
26. Ibid.

27. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Beograd, 2021.
28. Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Istraživanje znanja, stavova i ponašanja zdravstvenih radnika u oblasti HIV-a, Beograd, 2015.
29. Zaštitnik građana, Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2020. godinu, Beograd, 2021.
30. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Beograd, 2021.
31. Službeni glasnik RS, broj 22/2009 i 52/2021
32. Službeni glasnik RS, broj 25/2019
33. Bassioni Stamenić, F., Baroš, S., Čakić, Z., Šormaz, D., Čehić, D., Mančić, S., Petković, N., Fodor, J., Radulović, U., Kuneski, E., Malešević, S., Bojović, A., Živeti sa HIV-om, Nacionalna kancelarija za HIV/AIDS, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Beograd, 2006.
34. Službeni glasnik RS, broj 15/2016, 68/2020 i 136/2020
35. Ibid.
36. Službeni glasnik RS, broj 24/2011
37. http://www.crvenalinija.org/socijalna_zastita.html
38. Službeni glasnik RS, broj 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje
39. Službeni glasnik RS, broj 61/2018
40. Službeni glasnik RS, broj 61/18
41. Strategije za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji u periodu 2018-2025. godine, Službeni glasnik RS, broj 61/2018
42. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/200618/200618-vest15.html>
43. Izveštaj o skriningu, Srbija – Poglavlje 28 Zaštita potrošača i zdravlja, 2015, dostupno na: https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/uploaded/pg28_skrining_izvestaj.pdf
44. Evropska komisija, Radni dokument Komisije, Republika Srbija – Izveštaj za 2021. godinu, Strazbur, 19.10.2021.
45. Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2019.
46. Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2020. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2020.
47. Evropska komisija, Radni dokument Komisije, Republika Srbija – Izveštaj za 2021. godinu, Strazbur, 19.10.2021.
47. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU), Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku – Uzroci, ishodi i preporuke, Kancelarija za ljudska prava UN (OHCHR) i SIPRU, Beograd, 2020.
48. Ibid.
49. Baroš, S., Izveštaj o realizovanim aktivnostima u okviru odgovora na HIV epidemiju u Republici Srbiji tokom 2019. godine sa uporednom analizom za period 2015-2019. godine, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Beograd, 2020.

Literatura:

Baroš, S., Izveštaj o realizovanim aktivnostima u okviru odgovora na HIV epidemiju u Republici Srbiji tokom 2019. godine sa uporednom analizom za period 2015-2019. godine, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Beograd, 2020.

Bassioni Stamenić, F., Baroš, S., Čakić, Z., Šormaz, D., Čehić, D., Mančić, S., Petković, N., Fodor, J., Radulović, U., Kuneski, E., Malešević, S., Bojović, A., Živeti sa HIV-om, Nacionalna kancelarija za HIV/AIDS, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Beograd, 2006.

Beogradski centar za ljudska prava, LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2020 - PRAVO, PRAKSA I MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2021.

Commission of the European communities, Communication from the commission to the Council and the European parliament on combating HIV/AIDS within the European Union and in the neighboring countries, 2006-2009, Brussels, 2005.

Commission of the European communities, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions Combating HIV/AIDS in the European Union and neighboring countries, 2009 -2013, Brussels, 2009.

Đurić, P., Simić, D., Hamelman, K., Prema domaćem finansiranju nacionalnih odgovora na epidemiju HIV infekcije Iskustva iz Srbije, UNDP, Beograd, 2016

European Commission, Commission Staff Working Document on Combatting HIV/AIDS, viral hepatitis and tuberculosis in the European Union and neighboring countries - State of play, policy instruments and good practices, Brussels, 2018.

European Center for Disease Prevention and Control, World Health Organization – Regional Office for Europe, HIV/AIDS Surveillance in Europe, 2020. (2019. Data), ECDC and WHO, 2020

Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2019.

Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2020. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2020.

Evropska komisija, Radni dokument Komisije, Republika Srbija – Izveštaj za 2021. godinu, Strazbur, 19.10.2021.

Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", Istraživanje znanja, stavova i ponašanja zdravstvenih radnika u oblasti HIV-a, Beograd, 2015.

Institut za javno zdravlje Srbije, Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije 2020, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", ISSN 2217-3714 (Online), Beograd, 2020.

Izveštaj o skriningu, Srbija— Poglavlje 28 Zaštita potrošača i zdravlja, 2015, dostupno na: https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/uploaded/pg28_skrining_izvestaj.pdf

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Diskriminacija na tržištu rada, Beograd, 2019.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Beograd, 2021.

Strategije za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji u periodu 2018-2025. godine, Službeni glasnik RS, broj 61/2018

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU), Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku – Uzroci, ishodi i preporuke, Kancelarija za ljudska prava UN (OHCHR) i SIPRU, Beograd, 2020.

World Bank. 2020. Review of Available Data Regarding Sexual Orientation and Gender Identity in the Republic of Serbia. © World Bank.

Zakon o radu, Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, broj 24/2011

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 52/2021

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Službeni glasnik RS, broj 15/2016, 68/2020 i 136/2020

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, broj 25/2019

Zaštitnik građana, Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2020. godinu, Beograd, 2021.

PODRŠKA: Izradu ovog dokumenta omogućila je Vlada Švajcarske u okviru projekta „Podrška unapređenju socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

NAPOMENA: Ovaj dokument ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije, kao ni Vlade Švajcarske. Svi pojmovi upotrebljeni u publikaciji u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.
